การก้าวเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ของห้องสมุด

โดย แม้นมาส ชวลิต

เมื่อได้ยินข้อความว่า "การก้าวเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ของห้องสมุด" เราอาจมีคำถามเกี่ยวกับข้อความนี้ได้หลายคำถาม เช่น เมื่อไร ทำไม เพราะเหตุใด จำเป็นอย่างไร คืออะไร ทำอย่างไร จะได้ผลอย่างไร

การบรรยายครั้งนี้ ต้องการให้เป็นการกรุยทาง การเตรียมตัว การหาแนวทางเพื่อการตัดสินใจในการจะปรับปรุงวิธีการทำงานต่าง ๆ ในห้องสมุด ด้วยการนำเอาเครื่องคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงาน และสนองความต้องการของผู้ใช้ได้มากขึ้น ทั้งในด้านความรวดเร็ว และคุณภาพของข่าวสารที่ให้

การก้าวเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ของห้องสมุดคืออะไร ตอบได้ว่า คือการแก้ปัญหาโดยการนำเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ ทำอย่างไร ก็ต้องปฏิวัติระบบงานของห้องสมุดให้สอดคล้องกับระบบคอมพิวเตอร์

ถ้าจะถามว่า เมื่อไรจึงจะก้าวเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ คำตอบก็จะเป็นสามอย่างคือ ตอบในเชิงประวัติ ในเชิงแก้ปัญหา และเชิงเตรียมการ

ในเชิงประวัตินั้น อาจไม่จำเป็นต้องตอบโดยละเอียด เพราะคงจะทราบกันอยู่แล้วขอบอกโดยสังเขปเพียงว่า การนำเอาเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ในงานห้องสมุดนั้น เป็นวิวัฒนาการต่อเนื่องจากการใช้เครื่องจักรกลในการทำงาน เช่น ในการให้ยืมหนังสือ ซึ่งมีมาในประเทศที่เจริญแล้วตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เครื่องจักรกลมีวิวัฒนาการเรื่อยมา ทางห้องสมุดก็ต้องเปลี่ยนวิธีการเพื่อรับเอาเครื่องจักรใหม่ ๆ เข้ามาใช้แก้ปัญหา เครื่องคอมพิวเตอร์ที่มีอยู่ใน

---

* การบรรยายในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ก้าวแรกของการใช้คอมพิวเตอร์ในงานห้องสมุด จัดโดยสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ และสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 20 มีนาคม 2527 เวลา 9.00–10.15 น.

** ศาสตราจารย์ ที่ปรึกษากรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ปัจจุบัน นับกันว่า เป็นรุ่นหลาน ห้องสมุดใหญ่ ๆ เช่น ห้องสมุดรัฐสภาของสหรัฐอเมริกา ได้ใช้เครื่องมาตั้งแต่รุ่นปู่ เมื่อปี ค.ศ. 1961 บรรณารักษ์ฝ่ายบัตรรายการหอสมุดรัฐสภา ได้เสนอเอกสารฉบับหนึ่งต่อที่ประชุมระหว่างชาติ เกี่ยวกับมาตรฐานการทำบัตรรายการ ซึ่งยูเนสโกและสหพันธ์สมาคมห้องสมุดระหว่างชาติจัดขึ้น เอกสารฉบับนี้ว่าด้วยการทำบัตรรายการด้วยเครื่องจักร Machine Readable Cataloging ที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากหกสิบกว่าประเทศ ดูจะไม่ซาบซึ้งในข้อเสนอมากนัก ในระหว่างช่วงทศวรรษ 1960 โครงการ MARC ได้พัฒนาขึ้นมามาก นอกจาก MARC แล้ว ก็ยังมีระบบข่าวสารอื่น ๆ ที่ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ประมวลข้อมูลเกิดขึ้นในช่วงนี้ เช่น ระบบข้อมูลวารสารระหว่างชาติ (International Serials Data System) ระบบข้อมูลเฉพาะกลุ่มห้องสมุดบางแห่งในสหรัฐ อังกฤษ และประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยนั้น ศูนย์บริการเอกสารทางวิทยาศาสตร์แห่งชาติได้เริ่มใช้ระบบบัตรเจาะ และใช้เครื่อง IBM รุ่น 129 สำหรับเจาะบัตร IBM 87 และ 88 สำหรับเรียงบัตรเพิ่มเติม และคัดบัตรไม่ใช้แล้วออกจากรายการ ในราว พ.ศ. 2517 ต่อมาหอสมุดแห่งชาติก็ได้ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการทำบรรณานุกรมแห่งชาติ และเข้าอยู่ในเครือข่ายระบบศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติใน พ.ศ. 2518 ความจริงหอสมุดแห่งชาติมีการเตรียมการก่อนหน้านั้นหลายปีเพื่อนำเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้แก้ปัญหาการปฏิบัติงาน เริ่มแต่การศึกษาความเป็นไปได้ ศึกษาการทำงานของเครื่องจักร แล้วขอทุนรัฐบาลส่งคนไปเรียนเรื่องการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในห้องสมุด

คำถามเมื่อไร นอกจากจะใช้ถามเพื่อให้รู้ประวัติแล้ว อาจถามเพื่อให้ได้คำตอบในเชิงแก้ปัญหาว่า เมื่อไรจึงควร หรือจึงจำเป็นต้องนำเอาเครื่องคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในการปฏิบัติงานของห้องสมุด

เลขาธิการสำนักงานสถิติแห่งชาติ นายอัมพร อรุณรังษี ได้ชี้แจงไว้ในการบรรยายเรื่องระเบียบปฏิบัติ และขั้นตอนในการนำคอมพิวเตอร์ไปใช้ในหน่วยราชการ ในระหว่างการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การใช้คอมพิวเตอร์กับงานห้องสมุด" ซึ่งหอสมุดแห่งชาติจัดขึ้นเมื่อเดือนมกราคม 2527 ว่า ความสามารถของคอมพิวเตอร์อยู่ที่ช่วยให้ 1) ได้งานเร็วขึ้น

2) จัดการหรือบริหารหรือควบคุมงานได้ดีขึ้น 3) บริหารงานบุคคลได้ดีขึ้น และ 4) ทำให้การปฏิบัติงานต่าง ๆ ดีขึ้น หรือทำให้วิธีปฏิบัติถูกต้อง

ในที่ประชุมเดียวกันนี้ นายสหัส ตรีทิพยบุตร ได้ขยายความในการบรรยายเรื่องการนำคอมพิวเตอร์ไปใช้กับงานห้องสมุดว่า ผลที่จะเกิดขึ้นมีหลายประการคือ ในด้านงานบริหารห้องสมุด เครื่องจะช่วย **1) ลดงานด้านเอกสาร** ลดงานที่บรรณารักษ์ต้องทำซ้ำซากน่าเบื่อหน่ายเช่นการพิมพ์ต่าง ๆ ลงทำให้มีเวลาทำงานวิชาชีพมากขึ้น **2) เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน** เช่น ให้ข้อมูลในเชิงสถิติได้รวดเร็วและแม่นยำ **3) ควบคุมระบบการทำงานให้ดีขึ้น** ควบคุมการทำรายการหนังสือ ควบคุมระบบการยืม **4) ป้องกันการสูญหายของเอกสารหรือข้อมูล** การเก็บข้อมูลไว้ในเครื่องจะช่วยให้สามารถทำสำเนาขึ้นใหม่ได้โดยเร็ว ในเมื่อข้อมูลที่พิมพ์ออกมาแล้วถูกทำลายไป **5) ความสะดวกในการบริหารการเงิน** ควบคุมการสั่งซื้อหนังสือกำหนดงบประมาณได้ง่ายขึ้น **6) เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของเจ้าหน้าที่ในห้องสมุด** เครื่องคอมพิวเตอร์จะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานของแต่ละคน ทำให้สามารถนำมาปรับปรุงการทำงานของแต่ละคนได้ **7) ออกรายงานเฉพาะเรื่องเฉพาะการ ได้ตามกำหนดที่ต้องการ** เช่น อาจตรวจกำหนดการยืมหนังสือ ตรวจรายการหนังสือทั้งหมดที่มีอยู่ ได้ง่าย

ส่วนทางด้านบรรณารักษศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์สามารถที่จะช่วย **1) ปรับปรุงด้านความถูกต้องแม่นยำ** เครื่องทำงานซ้ำ ๆ ได้โดยไม่ผิดพลาด **2) บันทึกข้อมูลเพียงครั้งเดียว** เมื่อบันทึกไว้แล้วสามารถนำข้อมูลนั้นไปใช้เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ กัน ได้อย่างรวดเร็วไม่ต้องทำงานซ้ำซ้อน **3) มีความคล่องตัวในการจัดเรียงข้อมูล** จะจัดข้อมูลในรูปใด ลักษณะใด ทำได้ง่าย **4) กระจายข้อมูลไปให้ห้องสมุดอื่น หรือให้ผู้ใช้ได้ง่าย** และเร็วขึ้น **5) เพิ่มบริการใหม่ ๆ ได้มากขึ้น** เช่น บริการ on-line information retrieval บริการยืมถึงบ้าน

คุณสมบัติและประโยชน์ของเครื่องคอมพิวเตอร์ ดังที่ได้พรรณนามาแล้วนั้นจะตอบคำถามเมื่อไร จำเป็นต้องใช้ได้ คือ เมื่อห้องสมุดต้องประสบกับปัญหาหลักสามประการคือ **1) เมื่อจำนวนหนังสือ และวัสดุข่าวสารอื่น ๆ เพิ่มปริมาณมาก จนไม่สามารถ** ลงทะเบียน จัดหมู่ ทำบัตรรายการ และดำเนินการอื่น ๆ ได้ทัน เกิดมีงานคั่งค้างมากมาย **2) เมื่อจำนวนคนทำงานมีจำกัด และต้องใช้เวลาในการทำงานซ้ำซ้อน จำเจ** และต้องทำงานที่ไม่จำเป็น

ต้องใช้ความรู้สูง และ 3) **เมื่อผู้ใช้มีจำนวนมากมีความต้องการหลากหลายมีความต้องการข้อมูลโดยรีบด่วน** ปัญหาสามประการนี้จะเป็นเครื่องผลักดันให้หาวิธีการพัฒนางานให้แก้ไขปัญหานี้ได้ เมื่อมีปัญหา ก็ต้องหาทางแก้ไข ทางแก้ไขมีหลายอย่าง แต่การแก้ไขโดยเอาเครื่องจักรกลเข้ามาใช้นั้น ก็ได้ทำกันมานานแล้ว เมื่อเครื่องจักรกลมีวิวัฒนาการไป การเปลี่ยนแปลงของสังคม การเพิ่มปริมาณผลิตข่าวสาร ความต้องการใช้ข่าวสารก็เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ การใช้เครื่องจักรกลก็ต้องเปลี่ยนไป ต้องคิดใช้เครื่องใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นใหม่

ห้องสมุดจำเป็นต้องสนองความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ห้องสมุดจำเป็นต้องหาวิธีใหม่ ๆ เพื่อสนองความต้องการนั้น ห้องสมุดจะนิ่งอยู่กับที่ไม่ได้ บางครั้งก็จำเป็นต้องพยากรณ์อนาคต และรีบเตรียมการแก้ปัญหาไว้ก่อนล่วงหน้า

คำถามด้วยคำว่า เมื่อไร อีกคำถามหนึ่ง คือว่า เมื่อไรจึงจะลงมือปฏิบัติการ คือ อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ตามในเชิงเตรียมการคำตอบก็คือว่า เมื่อมีความพร้อมที่จะปฏิบัติการได้

ความพร้อม มีความหมายหลายอย่าง

ความพร้อมอย่างแรก คือ การมีสำนึก และทัศนคติที่เกื้อกูลต่อการใช้เครื่องจักรกล สำนึกแรก คือ **การให้บริการแก่ผู้ใช้** ความสนใจที่จะสนองความต้องการของผู้ใช้อย่างดีที่สุด สำนึกที่สอง คือ สำนึกใน **ข้อจำกัดและความมั่งคั่งของเราและห้องสมุดของเรา** ซึ่งจะโยงไปถึงสำนึกที่สาม คือ **การเผื่อแผ่ทรัพยากร** ความร่วมมือ และเกื้อกูลกันเพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้อย่างดีที่สุด

ความพร้อมอย่างที่สองคือ ความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) **ในเรื่องเครื่องคอมพิวเตอร์ที่จะนำเอามาใช้** การทำงานของเครื่อง ปัญหาที่เกี่ยวกับการทำงานของเครื่อง คุณสมบัติของผู้ใช้เครื่อง ค่าใช้จ่ายในการใช้เครื่องนโยบายของรัฐในการใช้เครื่อง เป็นต้น 2) **ความพร้อมของผู้ใช้** ในการใช้วัสดุข้อมูล 3) **ความพร้อมของผู้ปฏิบัติงาน** 4) **ความพร้อมของห้องสมุด** และศูนย์สนเทศที่จะร่วมมือในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน พร้อมที่จะใช้มาตรฐานเดียวกัน พร้อมที่จะใช้ประโยชน์จากระบบสากลที่มีอยู่แล้ว 5) **ความพร้อมทางการเงิน** 6) **ความพร้อมในการตลาด** และบริการของบริษัทจำหน่ายเครื่องคอมพิวเตอร์

สิ่งแรกที่จะต้องคิดในการก้าวเข้าสู่ระบบ คือต้องเตรียมตัวให้พร้อมในการก้าวเราต้อง

รู้ว่า จะก้าวอย่างไร จะไปทางไหน ทางนั้นคืออะไร จะเดินไปได้อย่างไรจึงจะปลอดภัย และถึงจุดหมายปลายทาง

สิ่งหนึ่งที่จะต้องคิด และดำเนินการ **คือการทำความเข้าใจกับบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ** ตั้งแต่หน่วยเหนือผู้ตัดสินใจในนโยบาย ลงไปจนถึงเสมียนพนักงาน ให้รู้ถึงความจำเป็น และประโยชน์ของการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการปฏิบัติงานของห้องสมุด นอกจากนี้ยังควรต้องชี้แจงให้เกิดความเข้าใจแก่ 1) หน่วยงานที่จะอนุมัติงบประมาณ 2) หน่วยงานที่อนุมัติตำแหน่งหน้าที่ 3) หน่วยงานที่จะผึกอบรมวิชาที่เกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ในห้องสมุด ฯ และ 4) ประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นผู้เสียภาษีรายได้และเป็นผู้ใช้ หรือที่กำลังจะใช้บริการห้องสมุด